

Наукова хроніка.

Нові праці над історією початків славянства.

I—III.

[*Slovanské starožitnosti, sepsal Dr. Lubor Niederle. Díl I. Původ a počátky národa slovanského. Svazek I, Praha, 1902 (Historická bibliotéka řídí J. Goll a J. Pekař, č. IV), st. VIII + 205 + 2 manu.*

Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské, podává Dr. L. Niederle. Praha, 1899, st. 25 (Rozpravy české Akademie. R. VIII Třída I, číslo 1).

Dr. L. Niederle — O kolébce národa slovanského. Praha, 1899, st. 15 (відб. з уагон. Slovansky Přehled).

L. Niederle — Ueber die Sporoi des Prokopios (Archiv für slavische Philologie, 23 Bd, 1901, st. 130—133).

Karol Potkański — O pochodzeniu Słowian (kilka uwag z powodu książki P. Niederlego p. t.: „O pochodzeniu Słowian“ i pierwszego tomu „Staroż. słowiańskich“ tegoż autora (Kwart. hist., 1902, st. 243—261).

A. П. Погодинъ — Изъ исторіи славянскихъ передвиженій. Изданіе Спб. Археологическаго Института. Спб., 1901, ст. IV+167.

Historya Słowian, napisał Edward Bogusławski. Mag. nauk fil.-hist. b. szkoły głów. warsz., tom I, Krakie, 1888, st. VII+532. Tom II, wydany z zapomogi kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowem im. Dra J. Mianowskiego, Krakie i Warszawa, 1899, st. VI+516.

Boguslawski Ed. — Methode u. Hilfsmittel der Erforschung der vorh. Zeit in der Vergangenheit der Slaven. Aus dem Polnischen übersetzt von W. Osterloff. Берлін, 1902, ст. 144].

Досліди над старинною історією Славян, над їх правітчиною, пракультурою, і над їх колонізацією, провадять ся в останніх часах не уривково, не спорадично, але постійно, в повною витривалістю і систематичністю. Коли перше ледви що кілька років появляла ся яка важніша праця з сього обсягу наук, то тепер подибуємо їх значно більше. Учені звертають ся до поодиноких питань славянської історії і старинностей, старають ся їх роз'яснити і улегчують тим самим роботу будучому історикови, що забрав ся би до суцільного, докладного оброблення славянської минувшини в роді давнійших праць Müllenhof-a „Deutsche Alterthumskunde“ або Šafarik-a „Slovanske starožitnosti“. Недавно założeni Академії Наук в Празі і Загребі, попри давнійші, і багато наукових товариств забирають ся з запалом до розслідів минувшини поодиноких слав. народів, видають материяли і жерела і групують коло себе учених. Побіч збільшення числа учених і праць слідно також і поступ в обробленю. Давнійші фантазії, давнійший ненауковий і некритичний наклін до ідеального звеличування славянської минувшини і історії сучасних слав. народів уступають все більше місце критицизму, посуненому у декотрих учених майже до гиперкритицизму. Учені старають ся отрясти ся з шкідного науді прибільшеного патріотизму і ставлення тез а priori та приступають совісно до праці над славянськими старинностями, не закриваючи злих сторін своєї минувшини й не ідеалізуючи добрих. Вправді і тепер в ряди-годи являють ся ще епігони Коллярів і Катанчичів в науці, але вони никнуть серед правдивих неупереджених дослідників. Особливо остатні роки зазначили ся зростом наукових праць і видвигнули кілька нових наукових сил, що своїми працями розширили знане і результати дослідів славянщини та подали надію успішно далі в тім напрямі працювати.

На сторонах Записок хочу я обговорити праці тих учених і їх результати в порівнянню з сучасним станом науки та представити, що вони нам дають нового і згідного з науковою критикою, і о скільки відстали вони від творів недалекої нам минувшости. Головно хотів би я представити стан дослідів над питанням нашої (славянської) правітчини, і над справою славянської колонізації. Огляду нашої культури в часі славянської єдності я не буду тут обговорювати, бо поступу значного в тім напрямі не можна зазначити. Результати Шрадера в його „Ur-geschichte“ і в новім обробленю в „Realleksikon der indogermanischen Alterthumskunde. Grundzüge einer Kultur- u. Völkergeschichte alt- Europas, Страсбург, 1901, XL+ 1048, 8°, та Крека, хоть в дечім пере-

старілі, в його „Einleitung“, лишають ся майже без зміни. Наука поступила в тім напрямі дуже мало наперед (її результати зібрані коротко і в Історії України-Руси проф. Грушевського — т. I, гл. 2). Натомість в історії славянської міграції нові студії Нідерле, Погодина, Брауна, Кентржинського і інших відкрили нам інші в дечім погляди і тому ми отут думаємо над ними застановити ся.

I.

Великий поступ в останніх десятиліттях взагалі зробила наука історії Славян. Коли порівнати праці з поч. 19 ст. з котрим небудь твором новітніших учених, то се кидаєть ся нам зараз в очи. В перших творах бачимо брак відповідної критики і за велике довірюване фільольогічним виводам. Жерела брали ся по більшій часті цілком буквально, без порівняння з варіантами і без належного провірення. Легенди літописий повторювало ся залюбки в наукових творах і на їх підставі будували ся цілі далекосяглі теорії й гіпотези. Розумієть ся, се приносило велику шкоду, спиняло скорий успіх і розвій науки і на жаль, відбило ся на працях навіть декотрих нинішніх учених. Сей повільний розвій науки про славянську минувшість дуже інтересний. Проф. Нідерле уважав за відповідне посвятити його розборови близько 4-ту часть своїх „Starinno-stij“. Сотки книжок і авторів наводить він в хронологічнім порядку і подає огляд головних теорій в їх історичнім розвою. На жаль доводить він сей огляд лише до Добровського або до Шафаржіка. В дійсности й Шафаржік не закінчив сього періоду фантастичного і ненаукового. Богато літ після появилення його „Sl. Starožitnosti“ найшли ся ще учені, що відважили ся повтаряти старі теорії з 18 і поч. 19 стол. Правда, сї гіпотези були все підперті аргументами, одначе дуже лихої вартости. Най згадаю тут Колляра, що в своїй „Staroitalia slavjan-ská“ (ve Vidni, 1853) поставив теорію про славянскість Італійців і випроваджував всілякі латинські назви, як Italia, Latium з славянських язиків. Кляссен (Новые матеріали для древнїйшей історії Славянъ, Москва 1854) стараєть ся знов доказати, що Фенікійці — се Славяни, що Еней Славянин і т. д. Італійської теорії тримав ся також Чертков в розвідці „О языкѣ Пелазговъ населившихъ Италію и сравненіе его съ древнесловенскимъ, Москва 1857“.

Ще в 1894 р. появила ся обширна праця Топольовшека „Die slavo-baskische Spracheinheit“, де автор лучить Басків з Словінцями і при помочи крутих етимольогій укладає цілу граматику, що саме має виказати баско-словінське спорідненє. Автор заповідає в передмові і дру-

гий том, де викаже те саме за помочию доказів з історії, антропольогії і етнольогії. До сеї категорії учених мусимо зачислити і пок. Партицького з його Траками і иньшими народами старих віків (Старинна історія Галичини, 1894). Крім сих учених існувала ще ціла громада писателів, що знов деінде шукала предків Славян. Їх твори — се справдішне продовжене фантазій 17 і 18 століття. Проф. Нідерле діткнув ся сих творів кілька разів принагідно, але не дав нам їх перегляду так, як се зробив з творами до Шафаржіка.

Слова Добровского в листі до Копітара, що „Die Slawen keine Daner, Geten, Thracier, Illyrier, Panonier sind“ і що „Slawen nur Slawen sind“ були неначе початком наукового студійованя славянської історії. Одначе вони довго лишили ся без відгомону, і доперва Шафаржік своїми „Slov. Starožitnosti“ 1837 зробив більший вплив на сучасних і викликав переворот в трактованю дослідів славянської минувшини. Твір Шафаржіка був першою блискучою пробою представити історію Славян в цілости, подібно, як се зробив рівночасно Zeuss з історією Німців (Die Deutschen u. ihre Nachbarstämme, 1837). Через се і вийшов він не цілком свободний від значних помилок і невірних поглядів, що впливом Шафаржікового авторітету приймали ся й иньшими ученими. Та не можемо в тім закидати великої вини першому історикови славянської минувшини, коли зважимо, що ся наука була що йно в початках. Богато жерел не були ще звисні або відповідно вихіснутвані, а і вступних студій було дуже мало. Досить лишень порівнати реєстр жерел, якими користував ся Шафаржік, та їх перегляд в I томі стор. 7—21 і витяги зі старинних писателів в додатку до II. тому, щоби переконати ся, як мало матеріялів мав він до розпорядимости. Фільольогія ставила доперва перші свої кроки, антропольогія, етнольогія і археольогія (Slaw. Alt. I, 514—523) були ще мало знані. Так важний для нас тепер „язык землі“ не був ще добре розсліджений і ніхто не звертав на нього більшої уваги. Се робота новітших часів, почата Надійождіним і проваджена по довший перерві Мікльосічом, Барсовим, Біленштейном, Брікнером, Погдіним, Кентржиньским, Кочубинским і иньшими.

Головною хибкою Шафаржікового твору було означенє славянської правітчини. Вправді Шафаржік не висловив ся тутки цілком рішучо, але все таки признав (Slaw. Alterth. B. II, стор. 11), що Дунай і його околиця на північ становила вихідну точку славянської колонізації. В иньшій місци (B. I, 261—63) висловляє ся Шафаржік за поглядом Маннерта і Суровецкого, що край між Дунаєм та Карпатами належить уважати за вітчину Славян, згідно з переказом тзв. Несторової літописи, і латинських та чеських хроністів. По нім теорія наддунайської вітчини Славян тягне ся через твори досить або й дуже поважних учених, як

Бельовский, Гільфердінг, Дрінов, Брун, Іречек (в 1 виданю свого твору — рос. виданє Історії Болгар значно справлене), Первольф, Ніч, Богуславський, та потягає за собою цілий ряд дальших гіпотез. Другою хибкою Шафаржікових старинностей се нахил до вишукування Славян під чужими назвисями. Його слова, що „die slawischen Völker sind unter verschiedenen Namen versteckt“ (S. A. I, ст. 6) заохотили ще більше запалених патріотів-учених до слідження за предками Славян між народами Геродота і иньших старинних письменників. Сей напрям дослідів славянських старинностей спровадив історію до абсурду. Учені почали етимологізувати, не зважаючи при тім на основні закони філологічні, і пробували таким способом відшукати Славян під иньшими термінами. Всі майже народи старинні стали Славянами, передовсім Сармати, Скити, Траки, Даки, Гети, Італійці, Кельти, Іллірійці і Гунни. І до нині ще багато учених не відстало від тої гадки. Гунни особливо довго тішили ся їх симпатією. Венелін, С. Уваров (De Bulgar. origine 1853), а особливо Іловайський (Разысканія о началѣ Руси, 1876, 1882) доводили, що Гунни Славяни, і треба було аж довшого часу, заким сей погляд зійшов з дневного порядку. Погодін в своїй книзі „Изъ ист. слав. передв.“ присвячує одначе йому ще й тепер особний екскурс в своїй праці¹⁾. І сам Шафаржік грішив на сій точці — перша його праця заповнена славянськими Бесами, Траками і т. д. (Über die Abkunft der Slaven, 1826). А і в „Slov. Starož.“, не зважаючи на свої власні накликування до обережності²⁾, не устеріг ся від хибних етимологічних зближень. Σέρβι Птолемея у нього Серби, Σκλαυροι = Северяни, (Sl. A. I, 60), Σπαρροι Серби, іллірійські Венети — Славяни, Στάρωνι Птолемея (S. A. II, 26) — се лишень відміна форми Σκλαβηνοί, Юстиніян, Вілєніца і т. и. — Славяни.

Хибн Шафаржіка підхопили всі, що хотіли доказати старинність Славян в Европі, чи на Балкані, не зважаючи при тім на остороги з його сторони і на його остаточні результати. І так менше-більше від Шафаржіка видимо два напрями в дослідях славянської старини. Один з них був лишень продовженєм давнішого і виходив з літописий. Се напрям заступлений тав. автохтоністами. Письменники 17 і 18 столітя вивели теорію автохтонности на свѣтло денне, а новіjšі старали ся її уаргументувати. Розумієть ся, що з гори осуджувати автохтоністів не можна — поміж ними були всілякі учені; одні дійсно заслужені, а лише некритичні в деяких питаннях, иньші за те чистої води фантасти, котрих

¹⁾ Пор. критику Лаврова в Ж. м. н. пр., 1901, VIII.

²⁾ „Wie soll der Forscher blind bauen, alles soll er soviel möglich mit eigenen Augen schauen“. Sl. Alt. I, 8.

Брікнер порівнює з кс. Dębołęck'im в Польщі, що виводив Адама з Польщі (Adam — jadam).

Школа автохтоністів (коли можна назвати її школою) опирає ся головню на хроніках, але бере їх без критики. „Нестор“ у них непомильний, особливо що до означеня славянської правітчини. Усі вони уважають Славян на тубильців над Дунаєм або над Ельбою. В тім годять ся усі заступники сього напрямку. За те в деталях кождий з них иньшої гадки, так що тяжко зібрати се коротко. Одні, як Шлецер, Потоцький, Первольф, Гільфердінг видять Славян в Траках і Іллірах, иньші, як Дрінов в Даках, або як Шембера — в Кельтах. Приклонники автохтонізму в дослідах території Германії, звані за Рараск'ом „*škola slovanska*“, знов тої гадки, що Слав'яни первісно займали Германію по Рен, аж потім доперва прийшли Германи і їх підбили та винародовили. Щоби доказати, що Слав'яни автохтони вияснюють сї учені назви народів у Цезара, Плінія, Тацита, Істолемея і Страбона етимольогічно і доходять до виводу, що під усіма тими назвами треба розуміти Славян. Свеби се Слав'яни, Lygii се Ляхи, Bugunti се Бужани, Naharvales се Слав'яни з над ріки Нарев і т. д.

Школа автохтоністів зросла значно наслідком причин, що не мають з наукою нічого спільного. Почування патріотичні і ненависть до Німців були тут головним мотором. Наука зійшла у декотрих лишень до ролі помічницї, при помочи котрої можна би означити, що Німці се людність пізнійша і варварська. Кентржинський каже виразно: „Przyszli zatem Niemcy krótką drogą do gotowego, zdobyli odrazu to, na co by musieli w innych warunkach pracować przez całe wieki. Osiągnęli wyższy i nareszcie bardzo wysoki stopień kultury krwią, krwawym potem i mieniem słowiańskim, a dziś niestety odzywają się na nowo owe starodawne instynkta, bo czem różni się dzisiejszy hakatysta od pierwotnego wikinga lub warega? nie rzeczą lecz formą! Niemcy prawie wszystko zawdzięczają Słowianom, Słowianie im nędzę tylko niewymowną i niewolę, nazwaną przez nich kulturą!“ (O Słowianach między Renem a Łabą, ст. 140). II. Богуславський пише цілу свою велику історію Слав'ян не лишень тому, що хоче представити минувшість Слав'ян для самої науки, але й на те, аби зблизити їх до себе, щоб боронити їх перед германізацією. Він подає цілих 47 сторін вступу, де розписує ся про незгоду славянську, про потребу злуки; він відважує ся навіть казати, що „не в тім лежить помилка Росії, що нас позбавила незалежності, але в тім, що поділила ся нами з Німцями“ (Hist. Słowian T. I, ст. 298). На тім самім становищі стоять і иньші учені, і з тої точки оцінюють історію і колонізацію Слав'ян за Вислою. Сєнявський, Сасінек, Войцеховський, Первольф, Папачек, Моравічанський і иньші

старають ся своїми етимологіями довести свою тезу, і се не було-б іще лихом, коли би не примішувано до того шовінізму і не ставлено собі вже а priori того, що хочуть доказати. Справедливо тому каже Ягіч в критиці на твір Папачка (*O předslovanske době v Čechách*) Archiv XV, ст. 440: „Jeden der redlich bemuht ist, die Wahrheit zu suchen, heissen wir willkommen. Phanatiker perhorresciren wir, von welcher immer Seite sie kommen mögen“. Подібно говорить і Нідерле в причинку до праці Богуславского про методу студій над історією Славян. Одначе більшість учених автохтоністів не годна повбути ся упередження. Звідси виходить, що усіх правдивих дослідників славянської старовини вони називають німецькими шовіністами, вигадують для них „берлінсько-австрійську школу“ і легковажать їх дослідями. Мікльосіча називає Богуславський карієровичем (l. c. I, 444), Брікнерови закидає, що ціле своє знанє завдячує Мілленгофови і т. д. Розуміється, що таке трактованє науки не відповідає її гідности і приносить їй лиш шкоду.

Головна прикмета автохтоністів се їх замилюванє до етимологій: навіть Кентржинський опирається ще переважно на непевних вислідах етимологічних, хоть сам остерігає і ганить за се Цайса і Мілленгофа, кажучи „*že nieraz da się przeprowadzić dowód lingwistyczny, odpowiadający wszelkim regułom gramatyki, który pomimo to tak długo będzie pozornym, póki nie będzie miał i podstawy historycznej*“ (Rozpr. Akad. Um. t. XL, ст. 67). Тимчасом автор оперує сам лише доводами лінгвістичними, що дуже часто не відповідають вимогам чи законам граматики. Прим. Freya у автора славянська Przuja, богиня, якої ніколи не було¹⁾, alci се „holcy“ від польського „pacholę“, славянські боги Лель і Полель²⁾, Vibilius = Wybił, Catualda = Katowład, кельтійські Carni (Müllenhof, 263, 276, 293) се Kranjcy (Країнці), ріка Aumenza = Umnica, Misia = Mze, Rhen назва чисто славянська, Chauci се Kałucy (Germania wielka Rozp. XLI, 201), Balini (автор змінє текст, де стоїть Batini) можуть бути жителі землі Веліни і т. д. в безконечність. Разом з тим в парі йде змінюванє текстів і т. д. Вкінці надзвичайна віра в деякі фальсифікати, як „Vita Justiniani“, „Mater Verborum“, пам'ятники прильвицькі і ин. (Bogusł. H. Sl. I, 166—8, 187). За те вповні легковажать ся досліді в роді Ягіча, Брікнера, Мікльосіча, Реслера і ин. Спеціально звертають ся автохтоністи против Мілленгофа і Цайса і вибирають з них місця, що можуть свідчити про засліпленє німецьких учених. З другої сторони не наводять вони иньших витягів, що моглиб сказати щось противне. Сей спосіб користованя жерелами

¹⁾ Автор йде за Шафаржіком, Sl. Alt. B. I, ст. 58.

²⁾ Про се Брікнер Ursitze d. Slaven, Archiv B. XXII.

не конче науковий, і пр. Нідерле подав в найновішійшій томі Arch. f. Sl. Phil. (т. 25) кілька примірів, дуже інтересних, котрих одначе я тут не буду наводити задля браку місця.

Та ще раз мушу повторити, що не всі автохтоністи фантасти або автори нічо не вартих творів. Деякі з них уміли вдержати ся на відповіднім становищі, і тому їх твори мають значну вартість, тим більше, коли відділимо добре зерно від полови. Особливо студия Кентржинського в своїх номенклятурних результатах має значну вартість і приносить багато нового.

Так представляєть ся перший напрям. Супроти нього стоять учені більше свобідні від славянського шовінізму. Мотиви патріотичні не входять їм в дорогу. Нема у них ідеалізму і фантазії, за те критицизм, замишуване до правди і обективність. З їх рядів вийшли сі люди, що доказали фальсифікацію королевод. рукописи, Mater Verborum, славянських рун, псалтиря з 626 р., Vita Justiniani і иньших подібних „жерел“. Вони поставили знанє славянської минувшини на тім степені, на яким воно тепер стоїть. Розвій студий над їх історією годі мені подавати. Се-ж зміст усього, що більше менше приймаємо тепер за річи певні і про се будемо говорити при огляді нових творів.

II.

Послідні три роки принесли в научній літературі кілька дуже важних творів по початковій славянській історії. В них бачимо змаганє представити її в цілости, не входячи в поменьші подробиці, і сим способом заступити до певної міри перестарілі Старинности Шафаржіка. Се твори Нідерле і Погодіна, такіж претенсії має й праця Богуславского.

Кождий з них задумував дати нам огляд славянської історії на підставі результатів сучасної науки, одначе переведенє сеї гадки прибрало у кожного з них иньші форми, відповідно до ціли, методи і спеціальности автора. Нідерле поклав собі метою „подати те саме, що перед 65 літами хотів зробити Шафаржік, себто образ первісної історії й культури славянського народа на основі дослідів новітших часів“ (Sl. st. III). Його твір має заступити працю Шафаржіка і представити докладно і повно славянську минувшину. Погодін закроєє свій твір на меньшу скалю. Повстав він з викладів, які читав автор в р. 1868—1901 в петербурській археологічній інституті і тому не може він бути деталічним і строго науковим. Се проба популярно зіставити досліди старого періоду славянської історії. „Не популяризацию сучасних розслідів минувшини слав. життя, а можливо популярний виклад

власних роздумовань над питаннями, звязаними з нею: от що задумав я, приступаючи до виповнення своєї гадки" (Изъ ист. сл. пер. II). Одначе автор не думає порушувати усіх питань, лиш що важійші. Його задача — „освітити в своїй розвідці процес повільного зросту славянського дерева і його численних галузей; показати, як вони зросли з ледви замінних галузочок в великі дерева, що зложили ся на довший час, як ліс славянської культури" (О. ст. 4). Е. Богуславский наводить аж три ціли, для котрих бере на себе важну задачу славянського історика. Насамперед хоче він представити минувшість Славян для потреб самої науки. По друге пише, аби Славянин кожної народности познайомив ся з історією цілої слав. родини. Вкінці водить ся ще цілею більше ідеальною: історики Славян повинна лежати на серці загальна справа Славян, їх сучасні відносини і минувшість, і він повинен, скільки сил, причинити ся до їх взаїмного зближення до себе, та до розбудження горячого чуття любови—для загальної славянської справи". — Відповідно отже до своїх цілей забрав ся кождий автор до праці. Побачимо, як кождий з них виповнив свою задачу.

Перше місце поміж тими працями, які я обговорюю, займає твір Любора Нідерле, проф. пражського університета п. з. „Slovanské starožitnosti". Поки що дав автор першу частину свого на широку міру задуманого твору, але вже з нього можемо судити про його вартність і прикмети. Автор, антрополог по фаху, хоче цілість своїх слав. старинностей передовсім оперти на вислідах історії, археології та антропології — ними автор від багатьох літ спеціально займаєть ся, користуючи ся фільольогією тільки в міру потреби, на основі результатів найліпших слав. лінгвістів. Автор 15 літ працює вже на тім полі. Зачав від антропології, а його твір „Lidstvo v době předhistorické" 1893, викликав живу дискусію піднесенем питання про довгоголовість Праславян; тим самим займаєть ся він в студії „O původu Slovanů" 1896 і в „Für Frage über den Ursprung der Slawen", Prag, 1899 ¹⁾. Далі переходить в область етнології і географії і видає „Palätnologie Evropy" 1897 і висше наведені „Starov. zprávy", де стараєть ся зібрати даві про географію славян. території²⁾. Се твір сумлінно і осторожно написаний і виказує обчитаність і значну комбінаційну здібність автора. Не запускає ся він в нім в спори фільольогічні, або в мірення степенів, але уміє звичайно вибрати з поглядів найімовірнійший і вирівнати суперечности. Декуди подає він свої цілком оригі-

¹⁾ Див. про них Записки т. XX і XXVII, Бібл.

²⁾ Див. Записки т. XXXIII.

нальні гадки або інтерпретації, котрі повторює потім з незначними змінами в своїх „Старинностях“. Правда, з декотрими його гадками не могли-б ми згодити ся: нпр. з його випроваджуванем Спорів Прокопія з Боспорої (з париської редакції Псевдогалістона, де місто Σπόροι подибуємо Βοσπόροι). Жителі Боспору називали ся завсїгди Βοσποριανοί (ρανοί) або Βοσποрани (у Страбона і деінде) і не мають нічого спільного зі Σπόροι, про яких каже Прокопій, що вони називають ся так від того, що живуть *σπεράδην*. Прокопій знав прецінь дуже добре Βοσποран і був би слова Спорой не об'яснював аж при помочи такої етимології. Вкінці Βοσπόροι приходить тільки в париській рукописи (B), коли в Ляйденській читаємо Σπόροι, а в париській A. Βοσπόροι. По більшій частині однак поступає автор дуже обережно і не ставить своїх гіпотез, дозволяючи ся зіставленем материялу і сконстатованем, що більше правдоподібне, а що ні. Се одна з головних прикмет методи Нідерле, котра показує себе головно в його „Старинностях“.

Від давна давав себе відчувати брак подібного твору. Шафаржікові *Starožitnosti* не можуть нас тепер вдоволити, бо наука за останніх 65 літ поступила багато наперед. Шафаржік зрештою не покінчив властиво своєї праці: часть етнологічна лишила ся не оброблена. Так само не доторкав ся він питання походження Славян, лише обмежив ся на обговоренню і ствердженню їх автохтонности в Європі. Звідки взяли ся Славяни, не береть ся він рішати, бо уважає історичні жерела за слабі, аби на се питанє дали добру відповідь. Історію Славян ділить він на два періоди: 1) перед упадком Гунів та Римської держави і 2) по тих подіях аж до запровадження християнства. Приймаючи такий поділ мусів він дуже часто переривати суцільність оброблення материялу і повторяти в другім томі те, що вже було сказане в першім. В другім томі стараєть ся він знов представити старинну історію кожного славянського племені, але не ставить собі певної граничної точки. Історію одних племен кінчить він 10 столітєм, а історію иньших доводить аж до 12.

Усім тим хибам Шафаржікової праці хоче зарадити Нідерле. Твір свій розкладає він на 7 томів і хоче в них подати історію Славян, розвій усіх славянських народів, розвиток культури і чужих впливів, а також перегляд усіх жерел, „одним словом історичний огляд дослідів на полі славян. старинностей“ (6, ст. VII). До тепер видав автор доперва перший зошит першого тому, де розводить ся в 5 розділах над вітчиною Славян, над початками їх розвою (35—110) і (111—131), над географією слав. території (132—186) і над першими звістками про Славян у Плінія, Тацита і Птолемея (187—205). Наперед займаєть ся автор питанням, де була прабатьщина Славян, і доходить до виводу, що пів-

півний край від Карпат був місцем, звідки Славяни розширювалися на північ, полудне, захід, а вкінці і на схід (ст. 24). Теорія про дунайську правітчину — се, на його погляд, вигадка полуднево-славянського клиру, викликана біблійним мітом про азийське походження усіх народів (ст. 12). Звідси перейшла вона до Нестора і приняла ся у більшості середньовічних хроністів. Нідерле присвячує розборови сього питання спеціальну увагу. Наводить погляди польських, чеських і руських хроністів та виказує, що кожда хроніка починаєть ся від „вавилонського столпотворення“ і виведеня 72 племен з Азії синами Ноя, Семом, Хамом і Яфетом. Тому такі оповідання літописий „не можемо ніколи признати за позитивне історичне жерело для питання про балканське походження Славян, або про наддунайську вітчину“ (40).

Київська літопись не мусіла бути конче жерелом для иньших хроністів: вони могли самі прийти до подібної гадки на основі біблійних оповідань. Можемо тут розрізнити дві головні теорії про азийське походження Славян: одна ілїрійсько-балканська приняла ся головно в Польщі і Чехах в найдавнійших часах (Кадлубек, Богухвал, Длугош, Даліміль) і знайшла найповнійше сформуловане в тзв. літописи Нестора. У неї вийшли Славяни з Азії через Балкан до Європи і осіли над Дунаєм, де належить шукати їх первісної вітчини. На заході, у німецьких авторів, а також у Бельського, Кромера, Дубравіуса і иньших приняла ся друга, сарматська або сарматсько-вандальська теорія, що виводила предків Славян з Азії на північ через Кавказ або Урал до східної Європи, над Дон і Дніпро, до старої Скитії і Сарматії. Ся теорія стояла вже дуже близько правди, одначе не могла ще повбути ся залежности від біблійних мітів про азийське походження. Зробили се доперва учені 18 ст.

Автор сам тої гадки, що вітчиною Славян була Європа, а власне територія на північний схід від гір Карпатських (ст. 203). Доказавши європейське походження Славян і иньших европ. народів як Галлів, Греків, Германів, рішає також автор питанє про давність проживаня славянських племен в Європі. „Не може бути сумніву“ каже він (ст. 203), „що Венеди-Славяни не виринули доперва в часі перед або по Христі, але що сиділи тут, в Закарпатю, з давен давна“. Так автохтонність Славян в Європі як і їх правітчину в Закарпатю уважає автор не за теорію, але за тезу доказану історичними і иньшими науковими даними (ст. 24).

З тими результатами досліду Нідерле мусимо згодити ся і мусимо уважати їх за вихідну точку дальших дослідів.

Дальше займаєть ся автор питанєм про повстанє славянської правови і присвячує йому 15 сторін (65—80). Не будучи фільольогом не

міг автор сказати тут нічого оригінального, а противно допустив навіть кілька недокладностей, на які звернув увагу проф. Ягіч в своїй критиці, в 25 т. Archiv'y. Цілий сей розділ — то вдатна, загалом взявши, компіляція поглядів визначніших фільологів. Автор опираєть ся головню на теорії Шмідта (Übergangs- або Wellentheorie), але не відкидає цілком і теорії Шляйхера і стараєть ся обі скомбінувати. Славянська мова могла на його погляд найскорше повстати так, що з спільної мови арийської відділила ся та часть, котру, не маючи иньшої назви, називаємо балтійсько-славянською, а котра, колиб навіть не творила одного народу з спільною мовою, все таки представляла злуку двох дуже собі близьких областей, які були з собою в тісних зносинах навіть по відділеню від иньших народів. Після того одначе зістала балтійсько-славянська група в релятивно близьких зносинах з германською групою з одної, а з іранською і трацькою з другої сторони (ст. 79). З балтійсько-слав. групи виділила ся далі північна частина, а полуднева здиференціювала ся в цілий ряд славянських диялектів. Автор задав собі багато труду, щоби представити розвій слав. язиків та перевести їх класифікацію. На жаль одначе мусимо повторити за Ягічом, що подібні проби ніколи не можуть принести певних результатів. Всілякі класифікації по ріжнородним призначеням слав. диялектів, мають — як і взагалі всі поділи, дуже гіпотетичну натуру і дають дуже сумнівні результати. До тепер принаймьєше ні оден поділ не годен був утримати ся, і тому в новіших часах перестали займатися ними. Ані біпартийний, ані тріпартийний поділ не може бути прийнятий, як річ певна: язики славянські виказують таку ріжнородність, а zarazом дуже велику подібність і ідентичність язикових проявів не раз далеко від себе положених народів, що про певну класифікацію навіть думати не можна. Що можуть значити поділи на основі из — вы або ров — раз, коли иньші дуже характеристичні язикові прояви промавляють знов за иньшим поділом і лучать зі собою розділені диялекти. Порівняна граматика слав. язиків вказує на живі зносини славян. племен між собою: навіть найвисше на північ висунений диялект полабський виказує значну схожість з деякими прикметами полуднево-славянських диялектів, нпр. брак ї, заховане сер. l і т. д., церк. сл. ѣ = так як в сербським звукови а. З другої-ж сторони замітне споріднене між словінським диялектом і північними, а дальше схожість українського диялекту з полуднево-славянським в деяких язикових проявах. Се розумієть ся підкопує значно вартість всіляких поділів на 2 чи на 3 групи і приводить нас лише до того, що найліпше се питанє залишити. Так само стоїть справа і з вичукуванем прабесід, котрі в повнім значіню сього слова ніколи не існували. „Eine slav. Einheit u. Gleichheit gehört in die Zahl der theore-

tischen Fictionen... Im Leben befindet sich alles im fortschreitenden Fluss und Übergang". Сі слова Ягіча (Archiv XXII) — висказ найновішого напрямку дослідів в тім напрямі, і вони цілком оправдані. Ще нині не можемо нераз згодити ся, чи який диялект самостійний язык, чи лишень наріччє другого: бо не маємо ще до тепер певних шірил, що послужили-б нам до відграничення языка від диялекту.

В дальшій розділі (80—110) широко розбирає Нідерле питанє про антропологічний тип Славян в минулости і його переміни аж до нинішних часів. Результати його студій, звісні нам уже з його попередніх праць, потверджують ся тут новими даними. Автор збиває стару теорию про коротко-головий тип кельто-славянський, протиставлений старшими, особливо французькими ученими, довгоголовою і ясному типови германському, і йде слідом Вірхова, що теж заперечив правдивість сеї теорії на основі нових археологічних знахідок. Автор стараєть ся противно доказати, що „між типом славянським і германським не було первісно антропологічного розділу, а навпаки близьке спорідненє“ (87). Він виказує, що черепи з гробів VIII—XII ст. славянського походження переважно довгоголові або середньоголові. Короткоголових черепів дуже мало, тим менше, чим ранішні сі гроби. Славяни були отже в давнину переважно доліхоцефального типу і зближували ся до типу германського. Учені, порівнюючи Кельтів зі Славянами і уважаючи їх за представителів одного і того самого типу, виїшли з хибної засади. Вони робили досліди лишень над сучасними славянськими племенами, а свої результати порівнювали з вислідами студій над старинними Кельтами. Старинні Кельти були короткоголовцями, подібно як нинішні Сабойці або мешканці альпейських околиць. Славяни тепер також короткоголові (хоч більше умірковані та схиляють ся до середноголового типу) — отже, мовляв, творили один антропологічний тип з Кельтами. При тім одначе не звертав ніхто уваги на давнійший тип Славян, перехований в гробах доісторичних або таки історичних цвинтаріш, по більшій части з 9, 10 і 11 столітя. Доперва коли зачали ся досліди над тими могилами, показало ся, що Славяни були колись переважно довгоголовою. Богданов знайшов в гробах Сіверян 82·6% довгогол. і 17·6% середноголовців; Антонович в деревлянських гробах знайшов знов 66 черепів з сер. показником 78·5; а в гробах Радимичів 33 черепи з сер. пок. 75·1 (84·8% довгоголовою). Околиці висунені дальше на північ виказують переважно самі довгоголові черепи (Potkański, 255). Ще нині переважає в північній Польщі тип середноголовця; за те на полудни коло Карпат, на Поділю (83% короткогол.), в Чехії і у полудневих Славян подибуємо майже виключно короткоголовців. Давнійше одначе був і тут сей тип в меньшости. Геллїх дійшов до результату, що в чеських гро-

бах Х—ХІІІ ст. винайдено по рік 1899 28% довгогол., 38·5% середно-гол., а 33·5% короткогол., причім середноголовість (мезоцефалія) зближуєть ся більше до довгоголовости ніж до короткоголовости. На Моравії сконстатовано в горішних Дунаєвицях 16·6% довго-, 58·3% середно-, і 25% короткоголовців; в Австрії коло Тунау 33% довго-, 67% середно- і 0% короткогол.; в Реров'ї найдено 50% довго-, 50% середно- і 0% короткогол. (74·1% д., 14·2% с. і 14·2% кор.). Талько-Гринцевич сконстатував на 116 деревлянських черепів 96% довгоголових, 3·4% середно-гол. (з показником 75—77), на 38 полянських 80% довго-, 10% середно- і 10% короткоголових. Гамченко знайшов в житомирськїм повіті самі довгоголови і середноголови черепи з 7—9 стол.

Переважно довгоголовий первісно тип починав поволи затрачувати ся так, що тепер бачимо загально короткоголовий, або подекуди (на півночі) середноголовий. Сей процес можна дослідити на основі черепів ріжних часів, почавши з 7 стол. а скінчивши на 19. Олехнович, Богданов і Воробєв доказали дійсно на основі докладних студій, що число довгоголових зменшає ся, чим ближше доходимо до нинішних часів. Воробєв виказав нпр. на 50 черепах з VІІІ—Х ст. 88 довгогол., 2 середногол. і 10 короткогол., а на 219 з 19 століття 24 довго-, 35 середно- і 40 короткоголових.

Чим собі пояснити сю повільну зміну, в тім учені не всі годять ся. Деякі думають, що се стоїть в звязи з більшою живучістю короткоголовців (так думає Гильченко — Антроп. тип. Малороссовъ — Кіевская Стар. 1895, т. XLIX), і наводять на се, як докази більшу грудну клітку, а дуже часто і висший зріст. До сеї гадки прихилиєть ся Нідерле, ідучи за прикладом Гормузакі. Але згідно з Потканьским виводить він також сю зміну і з впливу иньших народів, з якими Славяни змішали ся, та звертає увагу на зносини з Фінами, котрі теж в більшости короткоголовці. Потканьский думав би навіть, що їх впливом можна би пояснити появу короткоголовости на Полісю серед довгогол. окруження; він гадає, що побіч Фінів на півночі найбільше мішали ся Славяни з Кельтами чеських (і прикарпатських) областей. Кельтські Бої мусіли на його гадку займати і частину Лужиць, звідки імовірно вивандрувала часть балканських Славян на полудне (Росз. 259). Са гадка здаєть ся нам дуже правдоподібною (винявши лише гадку про вивандрованє Славян). Кельти дійсно довго перебували в територіях занятих Славянами і могли лишити свій слід в антропологічнім типі Славян. Прикладів на се дає досить багато сама історія, згадуючи про народи, змішані з Кельтами¹⁾. Може бути, що під сей вплив Кельтів підпали і осадники ни-

¹⁾ У Теопомпа — Іаподес, нарід ілірійсько-кельтійський (Müllenh. D.Alt. II, 263); у Тімея Κελτολύγες, нарід кельт.-літ., повисше Ма-

нішної Малополющі, котрі ще й нині різко відрізняють ся від Поляків північних околиць своєю короткоголовістю. Зійти ся з Кельтами вони могли в Карпатських горах, де в III ст. по Хр. мешкали уже численні народи Кельтів. І Бастарни мусіли мати в собі багато кельтської примішки, коли б ми навіть і признали їх германське походження. На кельтську колонізацію вказують також деякі дані топографії. Ціла західна Галичина по Сян в своїй більшій гористій частині мусіла колись бути під безпосереднім впливом кельтського населення. Сліди полишили ся ще до нині в назвах рік, що звичайно не так скоро змінюють ся, як назви місцевостей. Погодін і Браун кладуть на се велику вагу і дають кілька прикладів. Так Браун доводить (Разысканія, ст. 156), що назва Арви, притока Попраду, можна виводити від кельтського *arvos = бистрий. Він гадає навіть, що сама назва Галичини також кельтського походження (ст. 166), та се виглядає дуже гіпотетично. Погодін (ст. 96) приносить знов кілька нових фактів. Як кельтійські назви рік подає він притоку Сяна Вяр (з Вѣр — імя се відповідало би кельтській назві ріки Wehra), далше притоку Висли Ніду і притоку Вислоки Ропу. Коли б ми були певні, що сї виводи вповні певні й історично оправдані, тоді присутність Кельтів в західній Галичині булаб доказана, а тим самим було би порішене питанє, звідки гірняки і осадники Малополющі стали з переважно довгоголових виключно майже короткоголовими. Та всі ті етимології мусимо приймати з повною резервою, хоч самі виводи можуть бути цілком правильні по законам порівняної граматики. Нераз може дійсно заходити між іменами припадкова подібність, хоч в самій річї нічого між ними нема спільного. Богато нпр. дацьких імен можна вивести з славянського, так само багато подібних слів знаходимо в назвах топографічних середньої Африки¹⁾.

З того, що нам передала історія про осадн Кельтів, можемо на певно сказати, що Кельти пробували довший час в Чехах і в Карпатських горах, а відай також (на основі топографічних дотеперішних дослідів) і на північ від них. Отже здогад Потканського про кель-

силії. Згадує також про нього Страбон, „οἱ δ' ὕστερον Κελτοὶ ἔχουσιν“, а також ще перед тим Полібій. Мілленгоф приходить до виводу, що Кельти дуже легко асімілювали инші народи, й вчисляє цілий ряд назв. Се Лігурийці Катуріес і Бононтії, альпейські народи як Ucenii, Graioceli, Acitavones і ин. (D. A. II, 248—9).

¹⁾ П. Брікнер наводить пр. в „Archiv“ В. 22 два імена з різних часів, котрі вказують також велику схожість: Γάταλος ὁ Σαρμάτης в 179 р. пер. Хр. і Natala в XVI ст., чеський розбійник. Так само пергамен. Attalus може пригадувати Аттилу. Далше пр. словіньська Нітра і африканська Нітра і ин.

тійський вплив на осадників Малополющі був би дуже правдоподібний. Тим більший мусів він бути в Карпатських горах, де, як знаємо цілком певно, проживали кельтські народи. Автор одначе не звертає на се уваги, хоч се найбільше попирає його здогад і об'ясняє короткоголовість Підгалаян впливами волоської людности, котрої сліди сконстатували вже давніше Мікльосіч і Калужняцький. Питанє се підніс також Погродін (ст. 89), але лишень з фільольогічного боку, уважаючи форми *tatr* і *toltr* в словацькій і руській назві *Tatry*, *Тоутры*, *Толтры* за переняті з ріжних диялектів одного і того самого романського, а може бути румунського языка¹⁾). Потканьський наводить цитати з Длугоша про присутність Волохів в XV ст., згадує про волоські села і номенклатуру паству і гадає, що се вистарчає, аби признати Волохам вплив на зміну антропол. типу Підгалаян. Одначе ся гадка, на мій погляд, не вияснює короткоголовости Підгалаян, бо і людність долів, котрі мали гірські області залюднити, були теж короткоголові, а і у самих Волохів короткоголовців є лишень частина. Розуміє ся, побіч впливу Кельтів і иньших причин, про які ми до тепер нічого не знаємо, могли сї Волохи тут входити в гру, — коли тільки були короткоголовими.

Між тими иньшими причинами перемін антропольогічного типу проф. Нідерле і Потканьський бачуть вплив окруження. „Під впливом окруження зміняв ся також поволи тип, котрий вони (Славяни) зі собою принесли, а що обставини не були однакові, тому і сей тип не зміняв ся рівномірно“ (Potkański, O poch. 258). Характеристичний нпр. факт, що чим більше зближаємо ся до Альп і иньших гір середньої Європи, тим більше подибуємо короткоголовців, а самі гори заняті ними виключно. Чи він одначе стоїть в якій звязи з географічним положенєм, сього сказати не можемо, бо до тепер наука сеї справи не вияснила. Мусимо отже задоволити ся лише сконстатованєм самого факту.

Ми довше спинили ся над сими результатами дослідів антропольогів, бо се річ нова й дуже мало розсвітлена. Супроти теперішнього стану сього питання можемо сказати, що первісний тип Славян не був одностайний; не був він короткоголовий, як перше думали, виходячи з теперішнього стану річі, але також не був виключно довгоголовий. Побіч переважного довгоголового типу існував також тип короткоголовий, що проявляв ся давніше головно (в областях, які близше нас займають) в північній стороні від Карпатів і на Полісю. Тип довгоголовий переважав головно на теперішнім Мазовшу і на цілім великім просторі від

¹⁾ Проф. Соболевський думає також, що Словаки і Русини переняли оба сї слова від якогось народу незалежно один від другого (ст. 89). Про Румунів в Моравії Prašek — Narod. sbornik, 6, 28—37.

Підляся до Меклембурґу, і то так значно, що з 25 черепів, знайдених Рутковским, усі були довгоголові. Так само в Великопольщі знайдено в різних місцях разом 20 довгих, 11 середніх, а тільки 2 короткі черепи. Асмус виказує знов, що в Меклембурґу, де безперечно мешкали від X—XII в. Слав'яни, переважає тип середноголового, зближений до довгоголового.

З сього отже виходить, що вже в тих часах зазначилися виразно антропологічні різниці, так помітні тепер серед Слав'ян.¹⁾ Що до барви волосся, то тепер переважає гадка, що Слав'яни були такі ясноволосі всіляких відтінків.

Так стоїть питання про первісний тип Слав'ян, порушеним проф. Нідерле. Дальший розділ своєї праці присвячує Н. географії слав'янської території, про що ще будемо говорити далі.

Опублікована частина його праці кінчить ся оглядом відомостей про Слав'ян у римських і грецьких авторів I і II століття. Тут зібрано коротко усе важніше, але автор не доторкнувся ні одного питання докладніше. Усе відложив він до дальшого зошиту. Як він виявить ся з своєї, будь що будь трудної задачі побачимо. Поки що наводить він лише звістки Плінія, Тацита і Птолемея про Венедів і старається їх в'яснити.

До тепер відповідає праця Н. в повнім того слова значінню вимогам критики. Але се частина найлекша і по більшій частині компілятивна. Аж тепер зачнуть ся „трудности, коли автор з загальних висновків зійде до детальніших“, де йому дуже часто треба буде опиратися на чужих силах.²⁾ Та й так як тепер представляється праця Нідерле, виказує вже багато похибок. Найсамперед лихий спосіб уложення матер'ялу, а через те непрозорість, що значно утруднює користування твором. Автор відступає що хвиля від річ, запускає ся в деталі; що хвиля подибуємо такі слова як „více povíme v stati druhé“, „jak dále vyložím“; порядок річ переривається, багато недоповідженого. В інших знов місцях покликається автор на давніше згадані факти, хоч вони аж тут повинні-б бути наведені. Дуже часто треба за одною річєю шукати аж в кількох розділах (пр. про „Несторову“ легенду), і се повторяється в цілій книзі. Для першого ознайомлення буде сей твір не конче придатний. Дальша хибка — манера наводити цілу історію кожного питання, по більшій частині таки в самих текстах. Автор не потрапив відділити історії дослідів над слав'янськими старинностями від самих дослідів і заповнив мало не четверту частину праці виказами і зіставленням книжок, котрі мають для нас лишень історичну вартість. Се передовсім треба сказати

¹⁾ Пр. пересічний показ. Чехів 76·93, а Мазурів з під Плоцка 71·67.

²⁾ Brückner — Kwart. histor. 1902, с. 280.

про 1, 2 і 3 розділ, в котрих при найщирійшій волі дуже тяжко з'орієнтувати ся. До того прилучуєть ся багато похибок меншої ваги, особливо в частині про перші звістки у античних письменників. Нідерле запускає ся подекуди і в фільольогічні виводи, хоч в передмові відсунув фільольогію на бік, нпр. випроваджуване Венедів з кельтською *vindo-s білий (за Погодіним), згадка про славянський корінь в слові Βορυσθενης.

Про деякі його виводи поговоримо ще при обговореню питань славянської правітчини й кольонізації.

III.

Погодін, як було згадано, зачеркнув свій плян не так широко і задумав подати лише коротко кілька важніших річий для мало обзнайомлених з старинною історією Славян.

На жаль одначе не виповнив автор поставленої собі ціли. Книга його не може цілком вдоволити ані учеників, ані учених, бо автор відступив в декотрих розділах від методи популярного писання і приступного перегляду новітших дослідів та дав нам строго наукові студії, котрі не можуть задоволити читача, що шукає лише обзнайомлення в справу, приступного зіставлення, так як знов инші — популярні розділи не можуть вдоволити ученого. Спершу старав ся автор писати як найприступніше; згадав про важність студій над славянською історією і культурою та про методу (1—4), розібрав коротко відомости старинних авторів про перших Славян (5—19), подав перегляд народів, що залюдняли славянські краї, а то Готів (20—24), Гуннів (30—43) і Турків (44—48), і приступив до виложення питання про балканську кольонізацію (25—29 і 49—73), порушуючи також коротенько „славянське питання в Греції“ (74—84). Усе те представив він коротко, без конче потрібних нераз доводів, зіставляючи висліди учених і додаючи подекуди свої уваги. Характер сих 8 розділів безперечно компілятивний; аби вдоволити менше приготованого читача наводив д. П. усі цитати в перекладі і подавав усюди пояснення про положене деяких міст та значінне всяких виразів (прим. пояснене, що то значить форма tort). Деякі розділи, як VII представляють лише збірку витягів з важніших авторів грецьких та латинських, притім витяги наводять ся один по другім in extenso в перекладі. Самостійної праці автора тут дуже мало: само навіть зіставлене по більшій частині недокладне і вимагає багато доповнень.

Так зараз в першій розділі по вступі пропускає Погодін нагоду обговорити питання, звязане з назвами Σπόροι і Spaloi, а таких випадків находимо більше. Про гунську теорію Іловайского

П. говорить довше, але не використовує всіх аргументів.¹⁾ Признає вплив Готів на Гунів, але про славянський вплив не згадує. Тимчасом можна думати, що саме Славяни мали вплив на Гунів, пробуваючи з ними довше, як ремісники і вояки. Слово *strava* можна лекше випровадити і об'яснити зі славянського, ніж з готського (*straujan*) і се факт дуже важний. Можливе також, що і звістний замок Аттилї будували славянські робітники, як се підносить проф. Ягіч.²⁾ В Антах видить Погодін предків цілої східної, руської галузи славянства, а не тільки її української частини, як думає проф. Грушевський. Се в теорії булоб можливе, одначе беручи під увагу територію заняту Антами і згадки про них, а з другої сторони не надібуючи ніде звісток про події, що моглиб відбувати ся більше на північ, в областях занятих велико- і білорусами, мусимо прийняти за дуже правдоподібне, що Анти були предками українсько-руських племен.³⁾ Автор заповнює близько третю часть своєї книжки історією кочевничих народів, але трактує се дуже коротенько, на основі готових праць і старинних жерел, котрі докладно переповідає. Забуває притім звернути увагу на вплив, який ці народи безперечно мали на розвій славянської культури, а може до певної міри й на антропологічний тип східних славянських племен. Се повинен був тим скорше зробити, коли на самім вступі (стр. 3) взяв ся за обговоренє скито-фіньських взаємин і доторкнув ся питання про кельтські і германські впливи.

Історія колонізації на Балкані виходить у автора дуже блідо. Богато творів не використано цілком, пр. Рачкого „*Biela Hrvatska i Biela Serbia*“ і Новаковича „*Први основи словенске книжевности међу балканскими словенима*“,⁴⁾ а з иньших пороблено лишень витяги. Особливо слабо вийшов восьмий розділ — про славянську колонізацію в Греції; вийшов він тим слабше, що автор обіцяв покористувати ся материялом, не використаним в розвідці Васілева в Византийськїм Временнику з р. 1898, а вкінці обмежив ся тільки на витягах з Шішманова і Васілева. Автор підніє рівнож з натиском, що розсліди номенклатури з фільологічного боку принесли би певно дуже поважні результати, але скінчив на самім поставленю сього девідерату (стр. 81). В номенклатурі виводи автора декуди хибні, нпр. зближенє *Σαυταμέρι* з Сандомиром.

До тепер стараєть ся автор бути популярним; доперва в IX і X розділі трактує він предмет строго науково. Се найціннійша частина Погодінової праці, найширша та й найоригінальнійша. Він вкладає в неї ре-

¹⁾ Пор. рецензію Лаврова в Журнал. мин. н. пр. 1901, 8.

²⁾ Archiv B. XXIII, с. 617.

³⁾ Погодинъ Изъ и. с. п. 27, Грушевський Іст. Укр. Руси Т. I, 101—2.

⁴⁾ Пор. рецензію Лаврова.

зультати своїх власних студій і використовує пильно навіть мало приступні статі, розкинені по німецьких наукових видавництвах. Дуже багатий матеріял топографічний, перехований в хроніках і документах або на нинішніх мапах використав він при своїх студиях. Не звернув лише уваги на антропологию, і се ріжнить його від Нідерле, котрий за те дуже мало уважав на виводи фільольогії в тих двох розділах. Автор займається двома дуже важними питаннями: про правітчину славянського племені (85—111) і про кольонізацію Славян на заході (112—141). Його результати ідуть значно далше, ніж дотеперішні результати студій Нідерле, і основують ся в головній мірі на основних студиях й над номенклатурою. Про них поговоримо далі детальнійше.

По тім кидає автор свій науковий спосіб писання і вертає знов до популярного. Остатні два розділи се коротенькі компіляції. В XI (Заселеніє Польщі польськими Славянами и способъ ея колонизації ст. 142—151) розбирає автор теорію наїзду на основі праць Бальцера, Пеко-сінського, Бобржинського і иньших та кінчить словами, що „для історії повільного переходу свободної польської людности в кріпацтво не потрібно ніякої гіпотези про чужий наїзд і підбій“, заявляє ся отже проти теорії Пеко-сінського. В XII розділі обговорює він історію Самона і його держави і тим кінчить свою працю (стр. 152—158).

Неодностайність цілої праці треба признати найбільшою її хибою. До того прилучує ся ще цілковитий брак звязи. Розділи поуміщував автор без відповідного порядку, так що нпр. про Венедів говорить ся вже в другім розділі, а про правітчину доперва в восьмім, про Антів і Славян над Дунаєм в IV, а про Славян на Балканськім півострові аж в семім і в восьмім, бо між 4 і 7 розділом говорить ся про Гунів і Турків. Так само і в тексті не тримаєть ся автор порядку і перескакує з одного питання на друге. Дуже часто стараєть ся він рівночасно залагодити кілька справ, а через те побільшуєть ся непрозорість. Так напр. в X розділі хоче автор виказати і час і границі славянської кольонізації і її напрям, а побіч того пояснити ще цілий ряд иньших річий, але не відграничує одного питання від другого, лише трактує майже усі разом.

Богато питань полишив автор цілком, але за те зайняв ся иньшими, нераз дуже деталічними, що властиво не стоять в близькій звязи з історією славянських рухів. Про кольонізацію альпейських країв не розводить ся, так само не займаєть ся оселями Славян в Істрії і Дальмації. З другоїж сторони досить докладно спинюєть ся над теорією наїзду в Польщі. Взагалі цілий твір робить вражінє збірника всіляких, меньших і більших, популярних і наукових розвідок, котрі автор видав разом в одній книжці. Всюди одначе пробиваєть ся критичний хист автора

і бракує лишень більшої обережності в ставленю фільольогічних виводів, з котрих багато стрінуло ся вже з опозицією учених фільольогів.

Цілком инакше прийде нам оцінити чималу працю п. Едварда Боґуславского. Се совістне зіставлене усіх гіпотез і фальшивих поглядів, які знаходимо розкидані по творах иньших автохтоністів.

Автор старає ся перевірити критично погляди своїх попередників і усунути ті гіпотези, котрі на його думку не знаходять в фактах potwierdzenia. На жаль одначе не відійшов і сам автор далеко від поглядів иньших автохтоністів, лишень додав ще до них кілька наскрізь фальшивих гадок від себе. Твір його — се оброблене усіх дотеперішних теорій автохтоністів в одній праці і може мати хіба вартість з сього боку: численні пояснення, бібліографічний показник важніших творів і розбір поглядів письменників „автохтонічної школи“, а вкінци докладний переказ деяких жерел, от і все, що цікавіше і вартініше в ній. Решта — се лишень цілий ряд давно званих або ново поставлених здогадів, що прибирають дуже часто форму правдивих фантазій в дусі Колляра. Метода автора дуже багато полишає до бажання. Усі дисципліни, історію, фільольогію, соціольогію, етнографію, археольогію і т. п. бере собі автор на поміч, але користує ся ними некритично і односторонно. З найменшого факту витягає він далекосяглі консеквенції і будує на тім свої здогади, котрі прибирають у нього форми фактів. Особливо велику ролю грає у нього фільольогія, і її надуживає автор до своїх цілих усюди. Се одначе не фільольогія в правдивім того слова значіню, а лишень вишукуване подібних слів і зіставлюване одних з другими. Що тут автор наговорив, сього не відважив ся зробити ще ніхто. Він не вдоволив ся етимольогічними выводами, що вже давніше були зроблені такими ученими як Шембера й ин., і постарав ся дати цілий ряд нових, оригінальних. Такі нпр. Кародоуоч Птол. = Краків, Хорив літописи = Хорват, Либедь = Лібуша, Щек = Чех Даліміля, Галичани = Ἀλιζῶνες, Narenses = Naretwianie, Elisii Тацита = Sliezanie (Σλιγγαί); Brigantium = Brzezница, Меляхляйни = Меря, причім закінчене „хляйной“ додав Геродот „з фантазії“, і багато иньшого¹⁾. Крім того знаходимо тут цілий добуток иньших учених. Особливо старанно використав автор виводи давніших праць Кентржинського, передовсім з „Lygier, ein Beitrag zur Urgeschichte der Westslawen und Germanen, 1868“, і перейняв від нього усі його етимольогії в роді Eudosii = Doszanie, Reudigni = Redanie (Riedegost, Redari) і т. д. Найоригінальніша одначе у автора його теорія імен на дава і його погляди на чужі народи, що

¹⁾ По раз перший впроваджує ще B. Mugilonos = Glomaci, Daci = Dacianie, Osi = Oświęcim і т. п.

нанували над Слав'янами, на Хорватів, на повстанє глаголітичного писма і на правітчину Слав'ян. Подам лишень в короткості перегляд кількох його найважніших здогадів, чи як він думає — певників.

Автор дає в двох томах перегляд цілої слав'янської історії від передісторичних часів аж до IX—X століття. Усі питання знаходять в його особі інтерпретатора: кожду дрібничку старається він на свій спосіб вияснити і вкладає цілі екскурси в текст або в примітки, які займають що найменше третю частину книжки. Уклад грішить браком перегляду і утруднює читане твору. Що до самого змісту, то наперед виріжність ся його теорія назв на дава, злучена з питанням про слав'янську правітчину.

Правітчиною Ариїв, отже і Слав'ян був край по обох сторонах Дунаю аж до Дону і називав ся Донава (Hist. Sl. I, 88). Тут проживали побіч себе ще під кінець праарійської епохи Инди, Слав'яни і Литовці, під спільною назвою Дава. Звідси вивандрували найскорше Инди, назвавши ся Гіндава; Слав'яни і Литовці посунули ся потім на північ. Вони складали ся з багатьох племен, що називали ся всіляко; лиш слово дава, що означало їх загальне плем'я, доховували вони всюди. Так повстали назви литовсько-слав'янських племен як Віндава, Сінгідава, Бурідава. Декуди одначе виринули нові назви на ава, причім перша буква замінювала ся на н, с, л, і т. д. Сюди належать назви Пандава, Берсава і иньші топографічні назви, надані Слав'яно-литовцями. Усі отже назви на ава, що покривали колись велику просторонь середньої Європи, вийшли з уст наших предків, осадників сеї території (468). Де лише подибуємо назви з окінченєм ава, там проживати мусіли наші предки. Не всюди одначе доховало ся се закінченє в сій формі. Жне воно до нині змінєне Німцями, що заняли колишні слав.-лит. області, прибувши з півночі, на аһа, аґа, оһуа, оґ, аһ і т. д. Нинішні назви рік і місцевостей з тими закінченнями вказують нам, де колись мешкали Слав'яно-литовці, займаючи цілу середню Європу. Потім розділили ся оба народи над Вислою. Венеди посунули ся тоді ще далі на захід аж до Франції, Бретанії і Англії. Новим осадам і рікам надавали вони тепер назви, закінчені на іса, і се становить характеристичну прикмету праслав'янської епохи. З того часу знаємо кілька слав. племен, як Койсто-боки, Бурідензес, Прендавензес, Сальдензес, Тиріти (предки Тиверців), Певкіни (себто Буковани, від котрих отримала назву Буковина), Трібоки, Банґіонес, Маттіаці, Дульґібіни, Турони (Durzyńscy) і т. д. Се в коротких рисах одна з самостійних теорій автора, котру уарґументував автор лишень етимологічними доказами, що не мають, подібно як і ціла теорія, найменшої правдоподібности і вартости. Усі тракийські, німецькі і кельтські народи зачислив автор до Слав'ян і Литовців і дав

навіть огляд їх культури. На кінці I тому умістив ще крім того автор цілий екскурс про свою теорію, в котру автор съвято вірить, і вібрав в ній аж 228 імен, окінчених на ава.

З тим лучить ся і то, що автор старав ся докладно розслідити, як далеко сягали Славяни на північ і полудне. Розумієть ся, що результати його мусіли вийти цілком неправдиві. Славяни у нього надали назву Альпам, Адриатицькому морю і Апенінам (так їх назвав польський нарід — Penini або Pieninie) і дійшли аж до Океану і до Англії та Ірляндії (Brygantes). Одначе не довго тішили ся Славяни незалежністю: прийшли Кельти, а далі Германи і підбили їх. Під їх впливом витворили ся мішані суспільности, як Семнони, Гермундури, Гети, Даки і Русь, що складали ся з підданої славянської веретви і з володарів чужого походження, які з часами славянчили ся, полишаючи підданим лише свою назву. Се друга з ряду оригінальна теорія Богуславського: повстала вона подібно, як і всі иньші подібні теорії наїздів; ріжнить ся від них лише тим, що коли тамті мають за собою дійсно бодай якісь історичні докази, то теорія Богусл. опираєть ся лишень на здогадах, не попертих жадними доказами. Які позитивні докази навів автор нпр. на се, що Семнони чи Гети були Славянами і первісними народами та підпали пізнійше під панованє чужих дружин? Ніяких. Мі про культ землі у Семнонів і випроваджуванє звідси назви, дає занадто мало, щоби на основі сього можна поставити таку далекосяглу гіпотезу і перенести її потім на иньші народи¹⁾. Автор таким самим способом уважає Люгіїв, себто Ляхів, за Галлїв. Специяльно Кельтам-Галлям признає автор велике значіне в твореню славянських держав і надаваню їм своїх назв у всіляких формах. Кельти були, на гадку автора, довший час панами не тільки Чехії, але також Польщі і Русь. Вони заложили Краків (Н. S. II, 379), вони полишили в містах імя Крака і усипали „Галичину могилу“, згадану в Галицькій літописи; в часом одначе в'асимілювали ся з підбитою людвістю і дали їй свою назву нпр. Лях від Влях, Люгії. Так було в Польщі. І в Білій Хробатії задержали ся Кельти дуже довго; вони виступають у Птолемея під назвою *Καρπιανοί*, а навіть вже у Геродота як *Καλλιπίδοι* і *Ἀλιζῶνες* (Галичани, ст. 370) також як *Κάρποι*, *Χερχάτοι* (Кедр.), *Charvati* (Далім.). Вони отже ідентичні з Хробатами, Хорватами або Кроатами (ст. 76), котрих спровадив Геркулїї 295 р. з за Карпат, з лехіцької Хробації до горішної Панонії: так відбула ся вандрівка нинішних Хорватів і Сербів на полудне, одначе не за Гераклея, як се каже Константин Порфирогенет, лиш за Геркулїя.

¹⁾ Лишень теорія Гетів аргументована у автора, иньші ні.

Таку штучну теорію поставив автор: одноцільно не сформулював він її, але натякає на неї дуже часто. Розумієть ся, що нових праць не згадує автор і не користуєть ся ними. Інакше такі неможливі теорії не уважав би за правдиві, як він се робить. Не входжу притім в подробности, в котрих аж роїть ся від помилок і хибних інтерпретацій. Теорія наїзду завела автора до ідентифікованя Карпів¹⁾ з Хорватами Кон. Порфірогенета в Галичині, а дальше з полуднево-славянськими (Сербами і) Хорватами, котрі з білою Хробацією нічого не мають спільного²⁾.

Сю теорію про підбите славянських народів чужими і винародовлене зверхньої класи, прикладає автор і до Сарматів³⁾ і до Свевів⁴⁾ і до иньших. Я не буду спинювати ся над тим, бо автор поступає всюди однаково, опираючи ся на здогадах і маючи а ргіорі гадку, що належить всюди уживати теорії „мішаних суспільностей“, де який нарід безперечно не-славянський стоїть йому на перешкоді з його теорією. Автор уважає отсі свої гіпотези за дуже важний вислід студій (ст. I, 393) і робить закиди иньшим ученим, що не звертали увагу на ті факти, які він тепер підніс.

Новою теорією (у автора — фактом) являєть ся розв'язане питання про давність славянського письма. Автор переконаний, що глаголітика була старша, але її не винайшов ані Кирил ані Гієронім. Вона повстала вже дуже давно перед тим в Іллірії під впливом чужих і питомих (гебрайсько-фінїкійських і чакавських)⁵⁾ елементів і існувала вже перед приходом Хорватів за Геркулія. Їх формою було лише письмо рунічне, яке потім переняли від Славян Готи. З Іллірії прийшло глаголітичне письмо до Македонії і тут прибрало цілком иньший характер. Тут списав Кирил сьв. Письмо і заніс його на Моравію. Він був не перший, що писав глаголітичним письмом (і не він його винайшов); вже перед ним існували глаголітські пам'ятники, з котрих доховав ся лише Псалтир з 626 р.

¹⁾ Кладучи еміграцію Хорватів в III ст. став автор в суперечности з звісткою Конст. Порфірогенета, але шукає похибку у Порф., жерелі, з котрого він черпав, де мовляв замінено імя Геркулія на Гераклея.

²⁾ Rački Billa Hrw. Rad. 52, 188—9, інакше.

³⁾ Сармати прийняли від Хробатів штокавське наріччє. Про них згадує табл. Певтіні: Venadi Sarmatae, а ще Длугош пише: Tam Rutheni, quam Poloni Sarmatae nominantur, Hist. II. 370. Проф. Нідерле вияснив, звідки ся сармат. теорія взяла ся. Sl. Star., ст. 43.

⁴⁾ Свени дали Полякам назву Slavi (край Slavonia) ст. II, 375 і цілу династію Попелів: доперва Зємовіт був „чисто“ лехіцьким князем з династії заснованої провідником Люгіїв Семном або Семом (ст. II, 377).

⁵⁾ Про Чакавців говорить Б. дуже багато і уважає їх за автохтонів в Іллірії.

• Таку новину оповідає нам д. Богуславский. Усі його аргументи подібні до фантазії, і се нас не може дивувати, коли автор опирається на фальсифікатах. Псалтир з 626 р. і Прильвицькі руни давно уже учені признали за фальсифікати, але автор признає їх автентичність без застереження, так само як і Королеводвор. рукопись, Vita Justiniani і ин.

Результатів отже в позитивнім розуміню сього слова не принесла праця ніяких. Те, що автор повитягав з хронік і документів, губить ся по примітках, і тому користати з сього трудно, коли-б хто для деяких цілій уважав за відповідне черпати з другої руки. Сам текст дуже часто оброблений невірнo, прикрашений гіпотезами, повний помилок і з нього також тяжко користати. Праці завдав собі автор багато; сам виказ книжок і иньших жерел, з яких користав він при писаню своєї праці, займає більше як 70 сторін (II, 403—480). Та наука не багато на тім скористала. І для історії України-Руси не подав автор нових причинків в своїм розділі „Państwo normandzkie na północy fińsko-słowiańskiej przed r. 839 i wkrótce po tym roku“; він обмежуєть ся тільки тим, що переповідає оповідання літописи про покликане „шведських князів“ Аскольда і Дира, Кія, Щека і Хорива та дає кілька заміток від себе. Глубше в предмет не увійшов він.

Таким чином оглянули ми коротко результати повисших трох творів про загальну історію Славян. Тепер звернемось до кількох важніших питань і подамо висліди науки в тім напрямі, опираючи ся головню на працях Нідерле і Погодіна, а також і на иньших, виданих в ostatnich роках. Насамперед приступимо до питання про правітчину Славян.

(Конець буде).

Зенон Кузеля.
